

ולטר ליבנטל : בעיית ההתמערבות

איך לעזור לארצות נחשלות? בעיה זו נחשבת כיום דחופה ביותר. בעיני עמים המשתייכים למסורת הנוצרית העזרה לזולת היא בחזקת טוב מוחלט, מפני שהאלוהים דורש אותה. בעיני כלכלנים בני-זמננו, בפרט אלה של ארצות-הברית, עזרה פירושה: „תמיכה“. תמיכה פירושה הוצאת כסף. הוצאת כסף, יחד עם סיוע טכני, די יהיה בהם להעלות ארצות נחשלות לדרגת הציביליזציה „שלנו“ ולסלק את כל החיפוכים האפשריים העשויים להסתיים במלחמה. כך אנו חושבים. אבל האם כך הדבר? האם כך הוא באמת? במאמרי אנסה להשיב על השאלות האלו. הבה נתקדם לפי הסדר הבא:

1. נעיין בבעיה.
2. נעיין בפירוש המערבי לחיים, בפרט זה של ארצות-הברית.
3. נעמוד בקווים כלליים על המצב בסין, ואחרי-כן על הגירסה ההודית.
5. נסיק כמה מסקנות.

1. הבעיה

ההתמערבות פירושה „להעלות ארצות נחשלות לדרגת הציביליזציה שלנו“. לבעיה הזאת יש שני צדדים: הטכני, והאידיאולוגי. רוצה לומר: בסייענו לארצות אחרות מעבירים אנו לא רק כספים ומצרכים; יחד עם החומר הזה אנו מעבירים גם מטרות, נטיות-לב, דרכי אופנה. בידועים או בלא-בידועים הננו מיסיונרים של אורח-חיים שלנו. הצד הראשון, הטכני, של ההתמערבות נדון די-והותר, וספרות ענפה עומדת כאן לרשותם של המתעניינים. הצד השני, האידיאולוגי או הפרשני, לא נדון מעולם, עד כמה שידוע לי. לכן אפסח על הבעיה הטכנית ואתעכב רק על השניה.

פירושה-העולם הוא, לגבי, כל אותו חומר רוחני שאליו אנו מתיחסים כשאנו פועלים. המדובר כאן אינו רק בספרי-חוק ובמצוות שנמסרו לידינו בכתבי-הקודש, אלא גם במסורת שלעתים קרובות אינה מובעת במלים (כגון: דתות, פילוסופיות, אידיאור-לוגיות, סגנונות, דרכי-אופנה, הרגלים וכן הלאה). בכללו של דבר הרי אנו המזרחנים מתעסקים רק בתעודות, אנו נוהגים כארכיאולוגים או ארכיוריס, אוספים חמרים ומכינים אותם לאיחסון בארכיונים ובספריות. החיים הפנימיים הבאים לידי גילוי בתעודות האלו — אבל לא רק בתעודות — עליהם אין אנו נותנים את תדעת. המדע עוסק בעובדות שאפשר להוכיחן בהסתמך על תעודות או על חמרים מסוג אחר, לא בחיים שאין לתיעוד שליטה עליהם, לא בהלכירות, גחמות, אהבות ושנאות, רגשי תקווה ויאוש, לא בעובדות החיים הפנימיים, לא בהרגשותינו

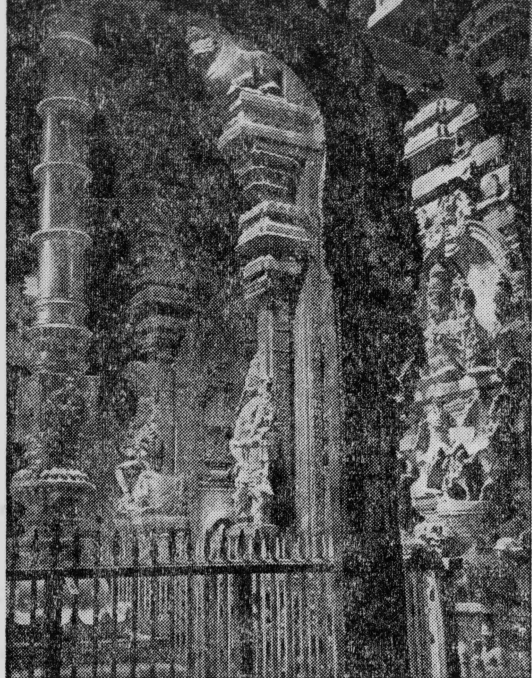
הערכותינו המתחלפות. אין זה ידוע ברבים כי עובדות אלו, שלאמיתו של דבר הן עובדתיות עוד יותר מנתונים מדעיים, גם הן אפשר לתארן ולרשמן מפני שההרגשות מיוסדות על אותו פירושהיים הנמסר במסורת. כשאנו מחליטים ופועלים הרי אנו נזקקים לפירוש, שרק בחלקו הוא מובע בתעודות. זוהי עובדה שאין אנו עומדים עליה די־הצורך, ומשום כך אנו מניחים שהערכים שלנו הם מוחלטים, שבני־אדם נחשלים כביכול אינם נאורים עד כדי לחלוק עמנו בפירושהיים שלנו אלא שברבות הימים אפשר יהיה להביאם למדרגה שבה יהיו שותפים אתנו בפירוש זה. מסופק אני אם ייתכן הדבר. משך שלושים שנה של חיים ומסעות במזרח הרחוק למדתי לדעת כי ההבדלים בסולמיה־הערכים הם יסודיים. סיני באמריקה לעולם לא יוכל להיעשות אמריקאי. הוא יסתגל למסיבות החדשות וישתנה, אך לעולם לא ישתנה עד כדי להיות לאמריקאי. יכולים אנו לקנות לנו מעמים אחרים תכונות, כשרונות־מעשה, הרגלים, אך לעולם לא נוכל לסגל לנו אותו מבנה פנימי של ערכים שקם והיה בעברם. אין זו בעיה גזעית אלא רוחנית. על־ידי הכלאה אפשר ליצור צורות חדשות, אך לא להפוך צורה אחת לצורה אחרת הקיימת כבר.

אני מאמין שכל בני־האדם שווים במובן זה שלכולם יש אותה זכות לחיות על האדמה הזאת ולפתח את כשרונותיהם, לפרות ולרבות; אבל אני מסרב להאמין ששאיפותיהם זהות, שאפשר להביא בני־אדם לידי כך שירצו באותו דבר. ההנחה שקיימת זהות של קני־מידה, ההטפה ל"עולם אחד, מאוחד בתכלית אחת", היא טעות מסוכנת. טעות שביוהרה, מפני שאנו מניחים שתכלית זו תהיה זהה עם זו שהיא קדושה ויקרת־ערך בעינינו. נניח ששליט אחת המדינות של המזרח הרחוק, או איזו ממשלה אפריקאית, יפעלו על סמך ההנחה שקיימת זהות בקני־מידה ושקני־המידה של אותו שליט יתקבלו עלינו. נניח שידרוש, אם בודיסט הוא, שלא ניצמד לעושר הארצי אלא נחתור לגירוואנה; או, אם הוא מוסלמי, שנפעל על־פי מצוות הקוראן. מה יקרה? כלום גם אז נחזיק בהנחה שקיימים קני־מידה מוסריים זהים?

קרוב ביותר לודאי שבמקרה זה נאמר שאנו מתקדמים יותר בתרבות כמו גם בציביליזציה ולפיכך זכאים אנו להטיל את קני־המידה שלנו על האחרים, לטובתם־הם. אבל, אם כן נעשה, הרי אנו חוזרים לימיה־הביניים, כשהיו הפנסיות הנוצריות רואות צידוק לעצמן לאכוף את אמונתן על כופרים. מי יתאוה לחזור על כך?

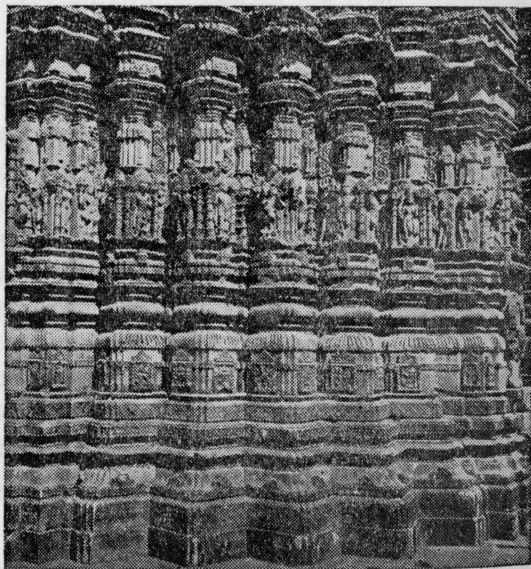
אנו נתונים בדילמה. אנו חשים מפח־נפש, מוכשלים במאמצינו לעזור. יודעים אנו שפונותינו טובות, אבל הפונות האלו אינן באות על שכרן. בעלי־צדקה אנו, אבל מקבלי צדקתנו אינם מחזיקים לנו טובה. אנו מתווים כללים שישפינו שלום ואנו שומרים על הכללים האלה, אבל אחרים אינם שומרים עליהם. נראה לנו שידידים בוגדים בנו, משקצים אותנו, שונאים אותנו בלי שום סיבה הגיונית. מתחילים אנו אפילו לחוש חמלה־עצמית, להיות קדושים־מעונים.

הסיבה הפשוטה למצב־הדברים הזה היא, כך נדמה לי, שהנחותינו מוטעות, שאותן מטרת שבעינינו הן ברורות־מאליהן אינן ברורות־מאליהן בעיני האחרים. בני־

בכניסה למקדש סונדארסוואר, מאדורה, דרום
הודו; מאה י"ז.

מקדש נילאקאנתשווארה; פרט של כותל. אודיאפור,
מאדיא בהארט. לערך 1080—1650 לספ"ה.

אדם אינם שווים ואין להתייחס אליהם כאל שווים אלא במקרים מסוימים. שאיפותיהם אינן זהות. קנייהמידה המוסריים שלהם אינם זהים. ואין כל קנהמידה מוסרי מוחלט, אין שום טוב מוחלט שפחו יפה לפל. הבה נתעכב עוד מעט על האמת החשובה הזאת שקשה לתפסה.

מדברים אנו על המין האנושי, אבל בלשונות המזרח הרחוק אין מושג חופף לזה. המין האנושי באשר הוא אינו ידוע שם. בני־אדם הם סינים או ברברים — אלה ואלה לעולם אינם יכולים להיות שווים בסין. כל מה שלימדו חכמי־סין הגדולים לבני־האדם, לסינים לימדו. בתוך עדת האנשים הסינים הובדלו רבדים חברתיים, ותפקידים שונים הוקצו לכל אחד מהרבדים אלה. בסין החדשה בטלה ההבדלה בין הרבדים האלה בחלקה, אך עדיין אין המדובר כלל על „המין האנושי“. תפקידם של בני־העם הוא להגשים את המטרות שהותוו בצמרת; אין להם שום תפקידים אחרים, ובהחלט אין להם שום חובות כלפי בני־האדם בכללם.

בהודו העתיקה, כמו בבודהיזם ובהינדואיזם, אין בני־האדם מובדלים עקרונית מן הפהמה. יכול יחיד להרוג את אויבו. בבודהיזם מדובר בדרך־כלל על יצורים ולא על בני־אדם. והנה, בין היצורים האלה יש סוגים מסוימים שאסור להרגם, כלומר אלה שאתה חב להם הכרת־טובה. האב, המורה, הקדוש והפרות — אין להרגם. פרט לכך תלוי הדבר בטיבו המיוחד של המקרה. בהודו החדשה אין הדבר כך, כמובן. במאה האחרונה הונהג החוק הבריטי בבתי־הדין, וככל הידוע לי עדיין הוא שריר וקיים.

על־כל־פנים, לא בסין גם לא בהודו לא נתקבל דרך־כלל הרעיון שכל יחיד אחראי בעד כל יחיד אחר מחוץ לתחומי הקבוצה החברתית המסוימת שאליה הוא משתייך, הרעיון של „ואהבת לרעך“. אם אפוא ראשה של ממשלה מערבית פועל מתוך תפיסה זו של חסידות נוצרית, אי־אפשר להבין את כוונותיו כהלכה.

2. פירושה העולם המערבי

כל בני־האדם הם אחים ולקראת מטרה משותפת הם הולכים. מלכתחילה היתה מטרה זו מלכות־המשיח עלי־אדמות. מעתה, בארצות קומוניסטיות, הפכה המטרה להיות החברה ללא מעמדות, ובארצות רכושניות — השפע, כלומר שפע ברכוש חמרי, שהכל שותפים בו. שלש המטרות האלו דאי שאינן זהות. חוץ מזה, אפילו במקום שממשלות מזרחיות חותרות להרחיב את משקיהן, הדחף המניע אותן איננו יצירת שפע אלא, ביתר דיוק, דחף מן הסוג הקדמון, כלומר ליצור עושר כדי להיות חזק. תמיד רצו ממשלות שיהיו עמיהן עשירים מפני שהעושר צמוד לפות. אזרחים עשירים אפשר לגבות מהם מסים, ורק במקום שהחל העושר להתחרות עם השלטון, שעה שתפסו הסוחרים בנשק, כמו באירופה ויפאן, נעשתה הרכושנות בעיה פוליטית. ברוסיה, בסין, מבקשים קודם־כל את הכוח, לא את העושר.

אבל בארה״ב מבקשים את העושר־בשפע כמטרה בפני עצמה והממשלה מצווה שם לשקוד על המטרה הזאת. העשירים מוכנים לחלוק עם העניים. פירושה העולם

הסוחר ידו היתה כאן על העליונה לעומת פירושהעולם של אישהמלחמה. אבל אלה הם סוחרים מטיפוס חדש, אין הם יושבים על שקי דינרים כפי שמציירים אותם הקריקטוריסטים. הם יוצרים על-פי דרכם. אין ספק שהם עובדים. הם מוכנים להקריב קרבנות למען המשק בכללו, למען איזה רעיון, רעיון הרווחה, הרעיון של שוק פורח ומשגשג. בארה"ב תפסה היוזמה את מקום ההרפתקה הצבאית. גנרלים נעשו שוטרים; מועטה היא עתה הסכנה שימשול מלך בניר-יורק. עד-מהרה יעשו אותו לקוח. הברנש השש-לקרב ביותר צפוי להתפתות לעולם העסקים הגדולים.

מגרשיהמשחקים של ההרפתקה הצבאית הם שדותהקרב של המלחמות, ואילו מגרשיהמשחקים של היוזמה הוא השוק. בשוק הכל הופכים להיות קונים או מוכרים; שרירים אינם נחשבים, והוא הדין בגבורה צבאית ובכל אותן סגולות שהעריכון כל-כך בימים-עברו. כללי המשחק השתנו. אנשיהעסקים הם מנומסים, קרים. אין הם מזיזים גדודים אלא ממון, לא באיתות אלא במברקים, והפועלהיוצא הוא משק צלח הבא על מקום החורבן, שפע שהם מוכנים-ומזומנים לשתף בו תחילה את פועליהם ופקידיהם ואחרי-כן כל אדם שבעולם, כדי שיוכלו להמשיך במשחקם באין מפריע.

המשעשע שבמשחק הזה לא יובן לבריות במזרח, מקום ששוקהענק של ניר-יורק אינו בנמצא. שם העושר משמש את הכוח כבימים קדמונים. וכשהעושר משמש את הכוח, דומה כי הפשוט ביותר הוא לרתום אותו לשלטון. העושר הוא שוחר-שלום, לא כן הכוח. הכוח אינו מתירא מפני חורבן. נהפוך הוא, מן החורבן חיותו. אף כי אולי אין איש רוצה בהרס, אין איש סבור כי אפשר למנועו.

במזרח מי ששונא מלחמה ואוהב שלום נעשה קדוש. הפתרון הזה הוא פשוט וקיצוני. במזרח מתיחסים בחשד רב לכסף ולעושר חמרי. אין רואים בו את מושיע האדם אלא את מהרסו, לא דבר הבא מן האלוהים אלא דבר הבא מן השטן. בהודו באה דעה זו על ביטויה לעתים קרובות. ראמקרישנה אומר: „הממון והעריות, אלו שתי הרעות שמפניהן עליך להיזהר. שרוף ממוןך, החזק את נשיך בבית, והשלום ישור עלי-אדמות“. אפילו בסין, אף כי שם קיימת מסורת של עושר, תמיד קינן ועדיין מקנן פחד שהממון, אם יתירו את רצועתו, עלול להחריב את סדרהדברים הטבעי. יש לתתו בידי אדם היודע את רצון השמיים ואת המקום שהועידו השמיים לכלכלה בכלל הקוסמי. אף אחד מדוברי הקומוניזם לא הבטיח עושר לעם הפשוט. הם הבטיחו לבטל את העוני, לא יותר מזה. בני-אדם אינם צריכים להיות עשירים אלא רק שבעים די-הצורך כדי שיוכל פוטנציאלהעבודה שלהם לגדול. את כל העודף צריכה לקבל המדינה כדי שתרום את קרנה ותקפה.

מן המלחמה ידוע לנו מהי הפצצת-ריווי: להמטיר פצצות על שטח כדי לשבור כל התנגדות. עתה משתמשים שוב באותה מלה במדיניות הפיתוח: לרוות איזה איזור בצדקה, לבזבז ולבזבז שוב עד שלא יחסר עוד דבר. כיון שתושג „חירות ממחסור“, יהיה שלום. כלום זוהי ידידות? יודעים אנו מהי ידידות בחיים הפרטיים. עשויה היא להשפיע על הפוליטיקה. אבל בכללו של דבר לא ידידות קובעת את היחסים

בין ממשלות אלא חישובים קרים של טובת־הנאה. השתפכויות של ידידות עשויות לעזור לפוליטיקה, אבל עסקי־הפוליטיקה כשלעצמם הם אנוכיים על־פי טבעם. הפוליטיקה היא פוליטיקה של כוח ולא פוליטיקה של עזרה הדדית, גם לא פוליטיקה של פיתוח. חושש אני שאותם אנשים בעלי רצון טוב הנוטלים עליהם את האחריות לקידום פיתוחו של עולם משלים עצמם בשווא. כוונתם נכונה ואף־על־פי־כן טועים הם, מפני שאין הם יודעים מה הם עושים. אמונותיהם הפכו להיות דוגמאיתות. כמחנכים רעים הנותנים אמון עיוור בתלמידיהם, כך הם מניחים שמבינים אותם אף כי חסר המגע האנושי לאמיתו, חסרה הידיעה האמיתית של מה שנחוץ באמת לאחרים. התוצאה הטבעית של אהבה עיוורת היא אכזבה. האכזבה מביאה לידי שגאה והיחסים עלולים להתקלקל תחת שישתפרו.

ראוי לנו שנדע יותר על מטרותיהם ושאפותיהם של אנשים אחרים קודם שנתחיל להשתתף בצערם ולרחם עליהם.

עכשיו אני מספם את פירושי־העולם המערבי, בטרם נעבור אל המזרח: פירושי־העולם המערבי נוצר לאחר תקופה של שיחרור מן הטיפוס העתיק של מדינות שבהן משלו מלכים ומעמדו של היחיד תלוי היה במקומו בסולם־הדגות החברתי. עכשיו בארה"ב, למשל, בני־האדם הם חפשים, ופירוש הדבר שאין אדם שמכוח מוצאו בלבד הוא רשאי לדרוש יחס של כבוד וציות.

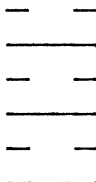
יש עכשיו שני טיפוסים של בני־אדם — וזאת כדי להימנע מן המלה „מעמדות“ —: העובדים בבתי־החרושת ובמשרדים בעד שכר ומשפורת, והעובדים בכסף המצטבר בבתי־החרושת. הכל עושים כסף. הכל עובדים. יום־העבודה בן שמונה השעות הוא מקודש בארה"ב, הוא הפך להיות דת: אדם טוב ישקוד בחריצות על תפקידים שהעמידו לו אחרים. בימי פריקלס באחונה היה „אדם טוב“ בעל־משק עצמאי, בעל־נחלה. אותו רעיון עדיין היה שכיח בזמנו של נפוליאון בונאפארטה, שסירב להכניס לפרלמנטים של מדינות כבושות אנשים המועסקים על־ידי אחרים. היה עליהם להיות „בני־חורין“. באמריקה אין איש מסופק כיום שהפועלים הם בני־חורין מפני שניתנת להם החירות הפוליטית. את הפסד החירות הממשית, השנות, החופש לבחור את התפקיד והמשימה, מתרצים כקרוב הכרחי.

המגלגלים בממון גם הם אינם „בני־חורין“ כמובן הישן של המלה. ממונם אינו מניח להם לישון, שכן עליהם להשגיח על השוק שבו הכל תלוי. כיום אין שום אדם חפשי כמו שהיה בעל־משק בימים קדמונים. אנו כבולים למכונה, אותו ארגון עצום שעוד מעט אולי ייעשה בינלאומי ויקטיל את שארית היומה האישית המגוונת שהיא־היא הצמיחה הטבעית.

עתה ניתן דעתנו על פירושי־העולם תחילה אצל הסינים ואחרי־כן אצל ההודים, ולבסוף נחזור אל הבעיה שלנו: מה יכולה ההתמערבות להשיג במקרים אלה.

3. סין

הסינים פירשו את העולם בשלושה דרכים: הקונפוציאני, הבודהאואיסטי והמאגני (יין־יאנג). נעמד כאן רק על שני הראשונים. ב"ספר התמורות" מצוירת החברה בששה קווים:

שלושה הקרויים זכריים (—), שלושה הקרויים נקביים (— —). מעל לעיגול הציבורי מצוירים אב הקיסרים (האלוהים), הקיסר, שלוחיו. מתחת לעיגול הפרטי (העם) מצוירים: אב (פאטר פ־אמיליאס), אם, דור עתיד. פירוש הדבר שכל אדם יש לו מעמד מוגדר ותפקיד מוגדר בשלמות הקוסמית. הקיסר מושל במצוות האלוהים. שלוחיו (השועים, הפקידים) מבצעים את פקודותיו. בני העם, שאינם כשרים למימשל, מיצרים מה שנחוץ ותמורת זאת דואגים לצרכיהם. פירוש הדבר שאין שום אדם יכול לחיות חיים אישיים עצמאיים. במסגרת זו, תמיד יש עליו חובות למלאותן.

סין היא העולם, שבאמצעות הקיסר מוליכים אותו מעלה־מעלה אל דרגות־תרבות גבוהות יותר, כלומר אל צורה מושלמת יותר של הסדר הקונפוציאני. הזרים הם ברברים המופרשים ממרכז העולם, המחכים להשלטת שלום וסדר. קצתם כבר הוכנעו וקצתם עדיין לא הוכנעו. השגרירות שלהם מעלות מנחה ושי, המתקבלים ברוב חן וחסד. השליט הסיני לעולם אינו משלם; אם כך יעשה, ישפיל עצמו לדרגת נתין פשוט.

אם דרך־מקרה הזרים חזקים מן הסינים וסין נכבשת, אין לסינים אלא דרך אחת לעכל עובדה זו ולשלבה בתמונה הקונפוציאנית: המעצמה הזרה צודקת; האלוהים הכריע לטובת הזרים והעביר להם את יפוי־הכוח.

איך הבינו הסינים את המהפכה של 1911 ואת המאורעות שלאחריה? כתקופה של אי־שקט, של מהומה ומצוקה. שני הכוחות הקוסמיים, יאנג ויין, מתחלפים תמיד: שום דבר אינו יכול להתקיים עולמית. בעקבות הזמנים הברוכים של יאנג מוכרחות לבוא עתות התלאה של יין, ואדם אין לו ברירה אלא להמתין עד שיחלוף הכל. תהיינה מה שתהיינה תורות המימשל שעליהן שקדו המהפכנים, כגון סון־יאט־סן, לבנייה־העם לא אמרו מאומה. יואן־שי־קאי, המצביא הראשון שעשה נסיון חלוש במימשל תחוקתי, והגנרל צ'אן־קאי־שק, לפי הבנת העם לא היו כלל שליטים אלא אלופי־מלחמה. צ'אן־קאי־שק לא הצליח להשתלט על כל השטח כולו, מכאן הראיה שאין בידו יפוי־הכוח מן השמיים; סבור אני אפילו שצ'אן עצמו היה שותף לדעה זו.

החוק הראשון שחוקקה הממשלה הקומוניסטית היה החוק נגד אלה המכונים שלושת הפשעים: גניבת רכוש ציבורי, סחיטה, ו"ביורוקרטיה" — כלומר, שימוש לרעה בשררה ציבורית. זה היה הקומוניזם הסיני בתחילתו: השבת האמון בין הממשלה לעם, השבת הסדר, שבעת ההיא נראה חשוב יותר מחופש-הוויכוח. הקומוניזם נתקבל בהתלהבות מפני שהתאים בדיוק לפירוש העולם הסיני. האם לניניסטי היה, או סטאליניסטי, או מאואיסטי? — הוא היה פשוט סיני.

זרים ניסו להכניס בעזרת המיסיונים לאומנות נוסח חוץ-לארץ, וצ'אן-קאי-שק לא הפריע; מצד שני ידע היטב שלעולם לא יוכל להיות שליט לאומי סיני בתוך שאר שליטים לאומיים, לפי שאין לו מקום אלא כקיסר קוסמי או כלא-כלום. הוא ניסה להציב את צלמו במקדשים למען יעבדוהו, הוא ציווה שיתפללו תפילת-בוקר לפני תמונתו בבתי-הספר. ללא הועיל. בעיני הסינים מעולם לא היה שליט כשר וחוקי.

הצד הביש בקומוניזם הסיני הוא שמחשבתו פשוטה מדי. הקומוניסטים הסיניים להוטים לעשות יותר מדי. בעיה ישנה היא בסין אם להתערב במהלך-הדברים או לא. משך אלפיים השנים האחרונות הכריע פירוש-העולם הבודד-תאואיסטי. אל תעשה מאומה, לך אל ההרים, התענג על הטבע; כל שינוי מלאכותי הוא לרעה. דבר זה נעשה עיקר-של-אמונה. עכשיו היפוכו הגמור נעשה גם הוא עיקר-של-אמונה: הרוס את הטבע, הרוס את הפנות! אל תניח לחיי הפרט שיצמחו, שכן הם עלולים להעמיד בסכנה את המדינה.

אי-ככה יהיו הסינים נאלצים להשיב לקדמותו את שיווי-המשקל הראשוני בין שלטון הממשלה לחופש-הפרט. אין ספק, חוסר-האיוון הנוכחי הוא פועל-יוצא מהשפעת המערב באמצעות רוסיה. מובן מאליו שעכשיו, בעזרת הארגון המכני, ניתן ליצר שפע סחורות. הפיתוי לעשות בדיוק זאת הוא פביר. סין היא מן-הסתם הארץ היחידה שאליה הצליחה ארה"ב — בלי לסייעה ובניגוד לכוונתה שלה — להעביר את אורח-החיים שלה. את ברכת יום-העבודה בן שמונה השעות. העבודה תפסה את מקום האמנויות והאומנויות העתיקות, וגם בסין הפך השיגשוג להיות קנה-המידה היחיד לערכים. את הממון עושה המדינה והוא מחולק למטה, כמו שבאמריקה עושה אותו השכבה העליונה של המגלגלים-בממון והוא מתחלק למטה. ואולם ההבדל נשאר זה שבסין רשאית הממשלה הזאת להוציא מן הסיר המשותף מה שהיא רוצה לצרכי מדיניות-הכוח שלה, ואילו בארה"ב הנשיא חייב לבקש תחילה. שלטון שאין עליו פיקוח הוא מסוכן, כמוכן; יהיה עליו פיקוח משעה שיפוג הלהט הראשון. סין יש לה מסורת עתיקה של פיקוח על השלטון — לא מטעם העם אלא מטעם היודעים את רצון-השמיים. לדעתי, אשליה היא לקוות שאיפעם תוכל סין להיעשות רכושנית או מארקסיסטית.

4. הודו

פירוש-העולם הסיני-הקונופוציאני היה היירארכי; רוצה לומר, היה ראש על-גבי הבנין הרעיוני. ראש זה, אם אֵל ואם קיסר, היה מטיפוס האב-הקדמון. לא כך הדבר

הודו: העוני הקדוש

אביון בג'ודפור, עוטה גלימה וכיסוי-ראש
העשויים מאות פיסות אריג

בהודו. האטמן או הבראהמן, עקרון החיים המלא את הפל, איננו שליט העולם, או אבי העולם, אלא דומה הוא יותר ל"טבע" או ל"תאו" הסיניים, או ל"לוגוס" האגנוסטי, ל־ Dasein של האקסיסטנציאליסטים המודרניים. בהודו ביקשו להגיע אל העקרון הזה האחרון בדרך התבוננות. ההתבוננות ההודית היא תנועה אחורנית מודעת, העוברת את כל שלבי האבולוציה עד למצב שהוא להלכה המקור, נקודת-הראשית של העולם. בו מקווים למצוא את השלוה המושלמת, העמוקה-ממות, שתימשך עד לרגע בו יחזור מישוהו ויפעיל שוב באורח שרירותי את הגלגל. כדרך שהיום מתחלף עם הלילה כך החיים צריכים להתחלף לסירוגים עם המוות, והסבל לעולם לא יחדל תוך כדי גילגולים חוזרים-ונשנים, שאין להם סוף למעשה.

ציור-החיים ההודי הוא פאטאליסטי במידה רבה. לא כמו בסין, מקום שהמטרה של השפנת-שלום בעולם, של תירבות העולם, מחייבת לפעול ולהשפיע על התנאים הקיימים. החיים כדאים לחיותם אם הם מתפרשים ככדאיים לתכלית שאנו מעמידים להם. אם אין תכלית כזאת, החיים מקפחים את ערכם והפעולה קופאת על שמריה. בהודו חסרה הדינאמיות של התכלית. אנו נמצאים כאן על-מנת לסבול בשל מעשים שנעשו בתקופת-חיים שעברו, וכל נסיון לשנות את המצב הזה נחשב מרד בסדר האלוהי. מה משמעות תוכל להיות לקידמה במסגרת זו? מאומה, חוץ מאשר חתירתם של איזה אנשים רעים, שתלטניים להתעשר, להתאדר. אף כי אפשר להבין התנהגות מעין זו, ואפשר אפילו להרשותה לגבי קאסטות מסוימות שנועדו להיות עשירות ואדירות-כות, הנה עליפי ההבנה ההודית המסורתית לעולם לא תוכל זו להיות מטרה לאומית.

בהודו נהרו נתפס כמין שליט טוב-לב הראוי למעמדו ברי-המזל, מפני שהוא אדם טוב; עם זאת, נסיונות התיעוש שלו מעוררים חשד. הבריות דומה עליהם שנסיונות מעין אלה יכולים להסתיים רק באי-סדרים ולהביא עונש משמיים. אין הם יכולים להאמין שיכול אדם לרצות שיהיו הכל עשירים. חובת העני לשאת את עניו וחובת העשיר לשאת את עשרו. מה פירוש יוכל להיות אי-פעם לשוויון? פיצול זה בנשמה ההודית ניכר בתכניות הפוליטיות המהלכות, כמו גם בעמדתו של ראש-הממשלה עצמו. וינובה בהאווה, יורשו של גאנדי, מטיף לקמצנות: הסתפקו במה שהאלים נותנים לכם; צמצמו צרכיכם עד קצה גבול היכולת, ליבשו אזור-הלציים אחד, אכלו שלש קערות אורז בכל יום. כל הנוסף יהיה מותרות, והמתרות רק יפריעו את שלוות-רוחכם ויביאו לידי גילגול ביש. את האושר לא תמצאו בעושר חמרי אלא אם תכוונו מחשבותיכם אל מי שאינו ניתן להשתנות, האלוהים. וינובה הוא ידידו של נהרו, נהרו תומך בו אפילו, אך עם זאת יוזמת הממשלה תכניות-חומש המוגשמות על-ידי זרים ומשפילים הודיים שנתגדלו במערב. בעזרתן של תכניות אלו מקווה החוג הקטן של הודים מתקדמים לטעת בהודו אותו רעב לסחורות שהביא פריחה לארצות-הברית.

אבל דבר זה לא יהיה קל בהודו ככל שהוא קל בסין. בסין הבריות אוהבים ממון, בהודו הם שונאים אותו. יש רבים הנאבקים על טובות-הנאה קטנות, העלאת שכר

ומשכורת, אך מעטים היו מוכנים להודות בפומבי כי עשו כסף בכוחם ובכשרונם שלהם. הכסף אין לעשותו, האלוהים נותנו למי שראוי לו. בדומה לשלטון, הכסף הוא ענין של פארימה. אדם טוב אין לו שום נגיעה בו.

בימי השלטון הבריטי התפתחו בתי-עסק גדולים ועשו כסף. האשימו את הבריטים בכך. אחרי המהפכה נמכרו בתי-החרושת והמטעים להודים וחדלו מייצורם. ניתן עוד הון, אבל לא עשוהו יצרני. אכלו אותו. אחרי-כן הלאימה הממשלה חלק מן ההון. עכשיו שבתי-החרושת האלה מנוהלים על-ידי הממשלה עדיין אינם עובדים, ולא כך היה הדבר אילו היו להם בעלים פרטיים הודיים. הסיבה היא שהממשלה יש לה מרות. הוא הדין במפעלי-חרושת גדולים מאד, כגון טאטא ובירלא. איש-עסקים פרטי רגיל אין לו מרות כלל. ככל שבית-החרושת קטן, כך גדולים קשייו עם הפועלים — ממש ההפך ממה שקורה במערב.

הטעם לכך שאין הודים יכולים לעשות כסף כרכושינים אינו בזה שאינם מסוגלים לעשות כסף — בארצות-חוץ הם מצליחים מאד — אלא באימה החברתית מפני היזמה. רוב ההודים עודם מעדיפים משרה נמוכה בפקידות הממשלתית על משרה מכניסה יותר בבית-חרושת. כשהם עובדים במשרד הם ממלאים חובה — כשהם עובדים בעסק הריהם אנוכיים על-פי פירושם שלהם, הם שואפי-בצע. בהודו מידה טובה היא להיות קמצן. הסתפקו במיזער! הכסף מביא לידי תאוות-בצע, ותאוות-הבצע היא הסיבה לכך שגלגל-הסבלות לעולם אינו נעצר. לראמקרישנא ולשאר קדושים סוגדים הרבה הודים אפילו בדרגות הגבוהות ביותר.

אם אלה העושים כסף מהשקעות רעים הם על-פי הבנתם של ההודים, הוא הדין בפועל העושה כסף ממכירת כוח גופו ותבונת-כפיו. עבודת בית-חרושת איננה עבודה המכבדת את בעליה.

פעם ביקרתי במפעל-פלדה באחד ממרכזי התעשייה. אנשים רבים עמדו בכה-ובכה, ודאי פיי-שלושה כמספר האנשים שרואים בבתי-החרושת במערב; אבל ברגע הראשון שאלתי את עצמי אם עובדים הם או סתם משחקים. נראה היה כאילו הם מתביישים לעבוד — ובאמת התביישו. בערב הוזמנתי לאכסניה שבמקום וניתן לי לשוחח. כל אחד מן הטכנאים סיפר לי אותו סיפור, שיכול היה לקבל מינוי בשירות ממשלתי לולא איזו תקלה במשפחתו הגדולה, שאילצתו להקריב את עתידו ואת מעמדו. הם התביישו שהם עושים כסף בעבודה.

באירופה אנשים צעירים שניתן להם לעבוד במכונה גאים על האחריות הזאת הנמסרת בידיהם. הם אוהבים מכונות. בהודו בני-אדם חולמים על שירות; שירות שבהודו מוקירים אותו כל-כך, אף כי אינו נותן שום חירות אישית, שום חופש ליטוש את העבודה ולעבור לעבודה אחרת במקום אחר. אף-על-פי-כן רוצים בו. בבית-החרושת ההודים חשים עצמם חשופים, עזובים, כשהם אנוסים לחיות בין מכונות חסרות-חיים. הם חשים עצמם מרוחקים ממשפחת האדם.

אותו דבר עצמו יכול שיהיה לו מובן שונה עד מאד בפירושי-חיים שונים.

5. סיכום

עתה אוציא כמה מסקנות מסקירה זו של פירושי־החיים של המערב והמזרח הרחוק. מצאנו שהמצב שונה לגמרי בסין ובהודו ושוב יהיה שונה ביפאן ובארצות המזרח הקטנות יותר כגון אינדונזיה. מנקודת־המבט של ניו־יורק ארצות אלו הן נחשלות — נחשלות אם נצא מן ההנחה שפולן חייבות ללכת באותה דרך לקראת אותו עתיד חמרי מזהיר כמערב. אך כלום מוצדקת הנחה זו? כלום האנשים האלה רוצים להיות עשירים במובן האמריקאי? כלום רוצים הם להקריב את שעות־הפנאי שלהם בעבור העושר? מובן, הבעיה אינה פשוטה כל־כך. על־כל־פנים ודאי הוא שקיימת בארצות הללו התנגדות להתמערבות, התנגדות שאלה המעבירים למזרח ממון, מצרכים וסיוע טכני אינם שמים לבם אליה. אם צודקת התנגדות זו ואם לא, מי גיד? הרי זה תלוי במה שהוא צודק לפי דעתך, בטיב העולם והחיים ומטרות הציביליזציה כפי שהם מתפרשים לך.

לגבי המערב הקידמה המדעית היא הרפתקה העולה על כל הרפתקות המלחמות. השפע, הבעלות על כל העושר החמרי שיאבה לו האדם, ביטול המחסור — כל אלה באים מאליהם עם כיבוש הטבע. כשהמערב בא לחלק את עשרו עם האומות הנחשלות הרי למעשה מתכוון הוא להניען להשתתף עמו בהרפתקה הזאת. „הצטרפו לשורותינו! ומחובתנו להבין גם שאם רוצים אנו בהצלחת הפשורה הזאת הרי עלינו לנסח את דתנו בבהירות. האם רוצים אנו בשלום? האם נותנים אנו את כספנו לילדים פרועים כדי שיתנהגו יפה? האם רצוננו „לרוות אותם בצדקה“ כדי להרחיב את גבולנו? האם באמת רוצים אנו להיות נדיבים ולא עוד? על־כל־פנים, צריכים אנו לדעת מה רצוננו.

עלינו להכיר בעובדה שאומות אחרות אינן שותפות להשקפותינו, שאותה קידמה טכנית שבה אנו חפצים ושאנו מכריזים עליה שהיא בלתי־נמנעת, לגביהן יש לה פירוש אחר לגמרי. אפשר שיהיה פירושה נסיגה, אפשר שיהיה פירושה חטא. לא אדבר על רוסיה, שאותה אינני מכיר, מה שהקומוניסטים הסיניים רוצים הוא ברור, להתפשט ממרכז אל פריפריה, כדי להחזיר את ההרמוניה הטבעית שהיא אפשרית רק אם סין מושלת בעולם. אין להם שום ענין בהרפתקה המדעית כשלעצמה, או בחופש ממחסור ובאחוות בני־האדם.

גם בהודו אין מקבלים את הדת המערבית שלנו. בהודו הממשלה לוקחת את הכסף מן הילדים כדי שלא לקלקלם, והילדים שמחים שלא לגעת בדבר המסופך הזה. הממשלה מקבלת מפעלי־חרושת שמעניקים לה מכל צד. הם מופעלים על־ידי אוכלוסיה שאינה חפצה בהם, והעושר המיוצר משמש לבניית הארץ וצבאה מתוך חיקוי למערב. עושים כל כמה שאפשר לעשות על־פי צו בלבד. אבל האוכלוסיה אינה מתעוררת. אין כוח דוחף במאמצייהם של ההודים ונשארת בעינה איזו חולשה יסודית. התיעוש מביא ברכה למיעוט קטן. הרוב אינו שותף בעושר המיוצר. יהיה צורך בשינויים רעיוניים גדולים עד שתוכל הודו להיעשות ארץ מערבית. כיום, כיון שאנו עשירים כל־כך, יכול נוכל לתת בתי־חרושת לכל מי שאנו רוצים

לשאת חן מלפניו, כדרך שאדם מגיש לידיד זר־פרחים או חפיסת ממתקים. זהו מאמץ שאין בו רע. אם רצוננו שההתמערבות יהיה בה תוכן יותר מזה, הרי עלינו להעמיק חשוב, להתרכז לא רק בצד הטכני של ההעברה אלא גם בצד הרעיוני. צריכים אנו לתת את הדעת על השאלה מי יקבל את מתנותינו, כי אלה המקבלים אותן רק לעתים רחוקות הם מיצגים את העם. עלינו ללמוד את העם ואת פירושו־ החיים שלו, את מערכת המטרות והערכים שלו, המובעים במיני ציורים רוחניים שאני אוהב לקראם פירושי־עולם. עלינו ללמוד את פירושי־העולם, ואחרי־כן נוכל להפיץ את אמונתנו, אם נרצה, או לחדול, אם לא נרצה. אך אל לנו להשלות עצמנו באמונה שארצות־המזרח תגבנה על הסיוע שלנו ממש כמו שהיינו אנחנו מגיבים, או כמו שהגיבה גרמניה אחרי המלחמה הגדולה.

רבים אומרים: כל זה מיותר. הכסף כוחו גדול כיום כל־כך עד שהארצות הנחשלות אינן יכולות לגלות התנגדות לחדירתנו. אם יבוא הסיוע מן המערב או מן הארצות הקומוניסטיות, אחת היא השפעתו: הרס המסורת והחלפתה בתיעוש. התיעוש פירושו השקעת ממון זר בניצול הארץ. גם אם אחרי־כך אפשר שילאימו את ההשקעות האלו, יישארו המוני פועלים שנעקרו מאדמתם, שלא יוכלו למצוא את דרכם בחזרה ולפיכך ייאצו להמשיך בעבודה — „הנמלים הכחולות” — ויהיה איזה רובד עליון, אם רכושני ואם קומוניסטי, המגלגל בפסף. יהיה השוק הכל־יכול, ומלבדו מאומה.

נראה לי כי חשיבה מסוג זה היא צינית ביותר וככל ציניות אין היא אמת משעה שאדם מעמיק יותר להסתכל בבעיה. בני־האדם הם יצורים חיים ואי־אפשר להורידם עולמית למדרגה שבה טוב אין הם חורצים את גורלם, בדומה ל„נמלים הכחולות”. לעולם לא יהיו עשויים עור אחד. אם רוצים אנו לעזור הרי עלינו ללמוד את המצב לא רק מתוך התכוונות להשקעות אלא גם בהתחשב במטרות האוכלוסייה המקומית עצמה. טעות היא לחשוב שכל הדרוש הוא הפסף.